

POLİTİK EKOLOJİDE DOĞA-TOPLUM DİYALEKTİK BİRLİĞİNE KURAMSAL BİR BAKIŞ: TOPLUMSAL DOĞA ve DOĞANIN KAPİTALİST ÜRETİMİ TEZİ

Nejdet ÖZBERK¹

Özet

Politik ekoloji, doğa ve toplumun insan ve insan dışı varlıkları içeren politik bir ekonomide birlikte üretildiğini iddia eden bir yaklaşımdır. Pek çok teorisyen, alanı hâkim insan-çevre ilişkileri yaklaşımının “apolitik” analizinin aksine çevreyle toplumsal ilişkileri daima politik olarak tanımlar: bu ilişkilerin daima iktidar ilişkileri tarafından biçimlendirildiği, toplumsal farklılık ve eşitsizlikler tarafından yapılandırıldığı ve yeniden üretildiği alanın önemli ve ayırıcı argümanlarıdır. Politik ekoloji toplumsal ve çevresel süreçleri sadece açıklamaya değil, aynı zamanda toplumsal adalet ve radikal siyaset yönelimli alternatif bir anlayış getirmeye de çalışan bir yaklaşımdır. Batı düşüncesinde toplum doğa ilişkisini açıklamaya yönelik üç ana yaklaşım vardır: teknomerkezci, ekomerkezci ve toplumsal. İlk ikisi düalist bir açıdan, doğayı dışsal ve evrensel görür. Bu düalizm çevre iktisadının teknomerkezçiliğinde olduğu gibi yeşillerin radikal ekomerkezçiliğinde de bulunur. Teknomerkezçilik araçsal aklı önceliklendirir ve doğanın kontrolünü insan mutluluğunun bir aracı olarak görür. Bunun aksine ekomerkezçilik insanlığa değil doğaya öncelik verir. Fakat üçüncü bir yaklaşım, doğanın toplumsal üretimi yaklaşımının bu iki yaklaşıma karşı ayırıcı üstünlükleri vardır. Bu yaklaşım toplum (kapitalizm) ve doğa arasında ontolojik bir ayrımı reddeder, kapitalist bir dünyada doğanın artık doğal olmadığını, söylemsel (ideolojik) ve maddi düzeyde sermaye birikimi hizmetinde üretildiğini ve çevresel sorunların ve bunların çözümünün ancak kapitalist ekonomi politiğin gerçekliklerinin anlaşılması sayesinde açıklanabileceğini ileri sürer. Bu makalede toplumsal doğa ve doğanın üretimi tezi eleştirel bir yaklaşımla analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Politik ekoloji, doğanın ekonomi politiği, doğa toplum diyalektiği, toplumsal doğa, doğanın üretimi.

JEL KODU: P48 Q56, Q57

¹ Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, e-mail: nozberk@hotmail.com.

A THEORETICAL LOOK AT THE DIALECTICAL UNITY OF NATURE-SOCIETY IN POLITICAL ECOLOGY: SOCIALNATURE AND THE CAPITALIST PRODUCTION OF NATURE THESIS

Abstract

Political ecology is an approach argues that nature and society are produced together in a political economy that includes humans and non-humans. Many theorists define the field in opposition to “apolitical” analyses of dominant human–environment relationships: analysis of ways in which social relationships with the environment are always political, always shaped by power relationships, and structured by and reproductive of social difference and inequality, have been major and distinguishing arguments in political ecology. Political ecology is normative in its approach, that seek not just to explain social and environmental processes, but to construct an alternative understanding of them, with an orientation toward social justice and radical politics. In western thought, there have been three major approaches to nature society relationships: technocentric, ecocentric and social. The first two see in a dualist way, as external and universal. This dualism, found in the technocentrism of environmental economics as well as in the radical ecocentrism of greens. Technocentrism, prioritise instrumental reason and sees the control of nature as a means to the human happiness. By contrast, ecocentrism place nature rather than humanity first. But the third, the social production of nature approach has distinct advantages over former conceptualisations. It denies an ontological separation between society (capitalism) and nature. Its claim is that in a capitalist world, nature is no longer natural, but instead, actively produced at a discursive and material level in the service of capital accumulation. The production of nature thesis suggests that we can best explain environmental questions and their solution through an understanding of the realities of capitalist political economy. In this article social nature approach and the production of nature thesis analysed critically.

Key Words: Political ecology, political economy of nature, nature society dialectics, socialnature, production of nature.

Giriş

İnsan coğrafyasında toplum doğa ilişkisi 1970'lere kadar apolitik kültür-insan ekolojisi yaklaşımları üzerinden açıklanır (Robbins, 2012). Makalemizin konusu ise özellikle toplum ve doğa arasında diyalektik bir birlik olduğunu ve çevresel sorunların üretim ve sınıf ilişkilerini içeren ekonomi politik, cinsiyet ilişkileri, devlet ve kurumları, sömürgecilik ve yeni sömürgecilik gibi uluslararası politik ilişkiler, bilimsel ve teknik bilginin mimarisi gibi toplumsal süreçler tarafından biçimlendirildiğini savunan politik ekoloji literatürüyle gündeme girmiştir. İnsan-doğa ilişkisini etkileyen faktörlerin çeşitliliğine rağmen bu ilişkiler arasında işleyen bir nedensellik zinciri bulunur. Doğaya çatışma üzerinden bakan ve iktidar ilişkilerini toplum doğa ilişkileri analizinin merkezine yerleştiren ekonomi politik yaklaşımdan kaynaklanan politik ekoloji çalışmaları 1980'lerde artar (Robbins, 2012; Neumann, 2014; Perreault et al.2015). 1960'lardaki kırsal dönüşüm, dayanışma, devrim ve köylülük üzerine araştırmalar geri dönerken, 1980'lerde tarihi alt sınıfların bakış açısından anlamaya ve yazmaya çalışan Maduniyet Çalışmaları kırsal Güney direnişlerine yeni bir bakış getirmiştir. Bu yüzden alana ilişkin çalışmaların çoğu tarımsal ve marjinal toplulukların mücadelelerinin yoğunlaştığı Üçüncü Dünya ülkeleri üzerinedir (Bryant ve Bailey, 1997; Swyngedouw, 2004).

Aynı dönemde kentsel alanda toplumsal, politik ve çevresel süreçlerin ve olayların biraradalığını ve karşılıklı bağımlılığın önemini öne çıkaran *kentsel politik ekoloji* yaklaşımı da gelişmeye başlar. Kentsel politik ekoloji kenti ve doğayı ayrı alanlar olarak değil, karşılıklı ilişki içinde birbirini kuran dinamikler olarak inceler ve kentsel çevre sorunlarını da kapitalizm gibi küresel süreçlerle bağlantılandırır (Heynen et al. 2006). Kentsel politik ekoloji yaklaşımların başlangıç noktasının doğa-kent karşıtlığının sorgulanması ve doğa ve kent kavramlarının kendilerinin toplumsal kurgular olduğunun açık edilmesi olduğu söylenebilir. Kentsel politik ekoloji, kenti ve kentleşmeyi, doğanın bittiği veya hiç olmadığı bir alan olarak anlamayı reddeder; David Harvey'in ünlü deyişiyle, "*Bir karınca yuvasının doğal olmayan bir tarafı olmadığı gibi, kesinlikle, New York şehrinin de doğal olmayan bir tarafı yoktur*" (2011: 85). Kenti yeni ve karmaşık toplum-doğa ilişkilerinin üretildiği ve mekânsallaştığı, doğanın belli şekillerde dönüştürüldüğü, bir ilişkiler yumağı olarak algılar. Bu sayede kentsel politik ekoloji, doğal olan - kentsel olan karşıtlığının ötesine geçerek kentin farklı ölçeklerdeki ekolojisini görebilmenin önünü açar. Bu yaklaşım kenti toplumsal olan ile fiziksel olanın bir araya geldiği bir süreç olarak kavramsallaştırırken, bu sürecin var olan iktidar ilişkilerinden ve "doğa"nın ne olduğuna dair tahayyüllerden bağımsız

düşünülemeyeceğini savunur. Bu anlamda kentin var olan fizikselliğinin yansıttığı (ve maskeleydiği) sosyo-ekolojik ilişkilerdeki asimetri ve adaletsizlikleri görünür kılmayı hedefler. Kentsel mekânın doğa-toplum etkileşimleriyle üretildiği ve bu etkileşimlerin tarihselliğini yansıttığından hareketle, kent mekânının (organizasyonu, üretimi ve dağılımının) eşitsiz toplumsal ilişkilerin damgasını taşıdığını ve çoğu kez bu eşitsizlikleri yeniden üretmeye hizmet ettiğini gösterir (Akbulut ve Candan, 2014: 285).

Egemen politik ve ekonomik yapıları eleştirmeye, teorik ve ampirik normatif politik argümanlarda bulunmaya odaklı bir araştırma alanı olan politik ekoloji, günümüzde çevresel bozulma ve marjinalleşmeden, çevresel koruma ve kontrole, çevresel çatışmadan çevresel özne ve kimliklere, politik nesne ve aktörlerden iklim değişiminden, uluslararası meta zincirine kadar çok geniş bir alana yayılsa da ağırlıklı olarak devlet, sermaye ve çokuluslu şirketler karşısında zayıf yerel toplulukların mücadelelerine ve doğanın iktidar ilişkileri üzerinden dönüştürülmesine odaklanır (Robbins, 2012; Neumann, 2014; Perreault et al, 2015; Bryant et al, 2015). Bu alandaki çalışmalar özellikle yoksullaştırılan, dışlanan ve sömürülenlerin bakış açısından marjinalleşme ve çatışma süreçlerini anlama arzusundan kaynaklanmıştır. Politik ekologlar da devlet ve toplumsal hareketler gibi örgütlü gruplardan ziyade enformel, örgütsüz politika pratiklerini incelemeyi tercih etmişlerdir: kentte ve kırdaki marjinalleşme, çatışma ve direniş.

Yerli literatüre gelince, Türkiye’de toplum doğa ilişkileri literatürüne baskın yaklaşım, hakim toplumsal iktidar ve hegemonik güçler yararına bilgiler üreten teknokratik ve dolayısıyla dualist bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım ekolojiyi ve doğa toplum ilişkilerini ekonomi ve politikanın da bir analiz nesnesi değil, ağırlıklı olarak sadece fen bilimlerinin bir inceleme alanı olarak görür (Sevgi, 2015). Sosyal bilimleri, özellikle (beşeri) coğrafya disiplini doğa ile ilgili çalışmaların ilgi alanı dışında bırakan insan merkezli yaklaşımın ağırlığı, disiplinler arası bakış açısının eksikliği, akademiye hakim kalkınmacı, ilerlemeci retoriğin baskınlığı ve bu türden araştırmalara zemin oluşturacak toplumsal pratiğin yokluğu nedeniyle Türkiye’de ekoloji ve özellikle toplum doğa ilişkilerini ekonomi politik üzerinden ve diyalektik bir yaklaşımdan ele alan politik ekoloji çalışmaları görece daha yenidir (Arsel, 2012; Aksu et al.2016:19-23). Politik ekoloji çalışmaları batıdaki aksine coğrafya disiplininden değil, siyasal bilimler (kentleşme ve çevre) ile iktisat alanından doğmuştur.² 1990’ların ikinci

² Türkiye’de ekoloji, uzun süre sadece fen bilimleri alanı olarak, ekonomik ve siyasal boyutundan kopuk görülmüş ve toplumsal sistemin dışında bir alan olarak ele alınmıştır. Bu yüzden toplum doğa ilişkilerine ilişkin kavramsal tartışmalar da oldukça yenidir. Bunu ekoloji ve “çevrebilim” ayrımına ilişkin terminolojik tartışmalarda görürüz (Sevgi, 2015). Doğa kavramının aksine çevre biz insanları diğer herşeyle çevrili merkezde gördüğünü ima eden antroposantrik ve dualist bir kavramdır. Bunun aksine eko (doğa) ise bağımsız

toplulukların, entegre sistemlerin ve kurucu parçalar arasındaki güçlü bağlantıları ima eder. Dolayısıyla 1980 sonrası ekonomik ikliminde entelektüel ve akademik düzeyde hakim yaklaşım doğayı ve ekolojiyi çevre, çevreyi de insandan ayırık gören insan-çevre bakış açısının ve kurumsal düzeyde de toplum doğa ilişkilerine ilişkin serbest piyasa çevreciliği uygulamalarının damgasını taşır. Ancak Bergama köylü direnişi ile başlayan ve günümüzde HES ve maden karşıtı mücadelelerle yükselen son dönem toplumsal hareketler dalgasının doğayı toplumsallaştırarak bu görüntüyü sarstığı da bir gerçektir. Toplumsal pratik açısından günümüz Türkiye’inde iki tür, çevre/ekoloji anlayışı ve hareketi olduğu söylenebilir: Birincisi devlet ve şirketlerin çevre koruma söylemine dayanan sığ çevrecilik, sermaye ve devlet çevreciliği, ikincisi de yeşil-ekolojist hareket. Birinci hareket mevcut değerler ve üretim, tüketim ilişkilerinde radikal değişiklikler yapmaksızın çevre sorunlarının yönetsel bir yaklaşımla çözülebileceğine inanan anaakım çevreci hareketleri de kapsar. Ekolojist hareket ise, çevrecilikten daha radikal bir akımdır. Sürdürülebilir bir toplum doğa ilişkisinin, insan dışı dünya ile ilişkimizde ve toplumsal ve politik yaşam tarzlarımızda radikal değişiklikler yapmadan imkansız olduğunu savunur. Bu iki terim, genellikle birbirinin eşdeğeri ya da eşanlamlısı olarak tanımlanırsa da kavramsal olarak birbirinden tamamen farklı anlamları ifade ederler. Çevrecilik aşamalı reformlarla ve teknolojik gelişmelerle çevreye verilen zararın azaltılması veya giderilmesini amaçlar, anaakım politik ve ideolojik yaklaşım olmasına rağmen çevresel sorunların sistemik köklerine inmez. Liberal bir doğa anlayışının uzantısı olarak mevcut siyasi ortamda, insan-doğa ilişkisinin derinliklerine inmeden, geçici değişim ve reformlarla ekolojik krizi dizginlemeyi amaçlar. Bu bağlamda çevreciler, insanın doğa üzerinde/n kurduğu tahakkümün ortadan kaldırılması gibi radikal bir bakış açısından çok korumacı, muhafazakâr bir yönelime sahipler. Bunun aksine ekolojistler, insanı doğa üstünde hâkim kılan insanmerkezciliğin, toplumsal ve politik uygulamalarına karşı radikal bir tutum sergiler. Çevre korunması, ağaçlar ve yeşil alanlar için tasalanmakla kalmazlar, aynı zamanda ekolojik sorunların aslında ekonomik ve politik sorunların bir yansıması olduğundan hareketle bu sorunları politikanın bir parçası olarak gören radikal eylemciler ve gruplar olarak mevcut sosyoekonomik yapıya da meydan okurlar. Türkiye’de ekoloji mücadelelerinin politik boyutunu kavramamakta ısrar eden alışlagelmiş verili “çevreci” anlayış, “sistem içi çevrecilik” olarak tanımlanırken ekolojist hareketler parçalı da olsa kırsal ve kentsel yerel hareketlerle bağlar geliştirmeye çalışan, ekolojinin kapitalizm ve sınıf mücadelesiyle bağını kuran sol-yeşil bir çizgiyi temsil eder. Doğaya ilişkin sorunları bir sistem sorunu olarak gören sağ ve muhafazakâr ekolojist bir tavrın ve grubun varlığından bahsedilemez. Sol-yeşil gelenek ise özellikle 1980’lerden itibaren uygulamaya sokulan neoliberal politikaların doğaya yansımalarını sorunsallaştıran ve sivil örgütlenmeler üzerinden mücadele veren gruplarda yankı bulur. Ancak Türkiye’de özellikle toplumsal muhalefetin bastırıldığı dönemlerde gelişen ekoloji hareketi, geleneksel sınıf hareketleriyle arasına mesafe koymuştur. Bu bakış açısının yarattığı alışkanlıkla ekoloji mücadeleleri toplumsal muhalefetin diğer bileşenleri ile bir araya gelmediği gibi, çoğu noktada apolitik tutum olan bir çevre mücadelesi geleneği de yaratılmıştır. Fakat son yıllarda ekoloji mücadelelerinin toplumsal tabanında ve içeriğinde önemli dönüşümler yaşanmaya başlanmıştır (Erensü et al. 2016; Çoban et al. 2015). Öte yandan Türkiye’de ekolojist hareketlerin ortak bir politik ekseninde örgütlenmeye sahip olmadığı ve iki farklı kolu ve iki ayrı beslenme damarı olduğu görülür. İlk kolun içinde, Murray Bookchin’i referans alan Toplumsal Ekoloji grubu, alaylı ekolojistlerden oluşan Demokratik Toplum Hareketi ve anarşist perspektiften Sosyal Ekolojist Dönüşüm Derneği yer alır; ikinci kol ise tarihsel materyalizmi ve Marksizmi referans alan Ekoloji Kolektifi’dir. Bookchin eğilimi, Mezopotamya Ekolojik Toplum Derneği, Toplumsal Ekoloji Grubu, Sosyal Ekolojist Dönüşüm Derneği ve Demokratik Toplum Hareketi içinde gözlenir. Toplumsal Ekoloji Grubu, Ekoloji Kolektifi’ni ‘fazla” Marksist’ bulduğu için Yeşiller grubuyla birlikte hareket etmektedir. Bu damar günümüzde kentsel bazda ekoloji meclisleri ile örgütlenmesini sürdürmektedir. Birinci kol etnisite, kültür ve kimlik vurgusu taşıırken, ikinci kolda sınıf vurgusu baskındır. Özlüer (2005) Türkiye’de ekolojist hareketlerin temel özelliklerini şöyle sıralar: Türkiye’de ekoloji hareketlerinin tamamı, gerçekleştirmek istedikleri toplumsal yaşama ulaşmayı sağlayacak örgütsel birikimden uzaktırlar. Çok parçalı ve zayıftırlar. Bu parçalı hareketlerin “siyasal iktidar perspektifleri” netleşmemiştir. Hiyerarşi ve otoriteyi reddeden ekolojistler bile örgüt içinde kişisel özelliklerden kaynaklanan farklılıkların anti otoriter kılınmasında görece başarısız kalmışlardır. Kendi gündemlerini politik gündem konusu haline getirmeye çalışan aksiyoner hareketlerle, bu hareketlere lojistik olarak bilimsel destek sunan kişi ve hareketlerin birlikte hareket etme becerileri gelişkin değildir. Ekoloji hareketlerinin söylemlerindeki çoğulluk, hareketin kadrolarının ve kitlelerinin niteliksel zenginliğini yaratmaya yetecek güçte değildir. Ekoloji hareketlerinin gündemleri, karşılarına aldıkları egemen kalkınma paradigmasının ideolojik hegemonyasını kırabilecek bir toplumsal meşruiyete kavuşmuş değildir. Ekoloji hareketlerinin gündemlerini tartıştırırken yaratılan kamuoyu, bu gündemlerin arkasındaki tarihsel birikimle halk tanıştırlamadığı için ketum kalmaktadır. Ayrıca sınıf mücadelesine uzak durulduğu gibi, ekolojik sorunlarla emek mücadelesi arasındaki kuramsal paralelliklerin kurulması konusundaki başarısız, ekolojik sorunları, kapitalist üretim biçiminin bağlamına yerleştirmek konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu yalnızca sol entelektüellerde görülen bir eksiklik değildir, genel olarak ekolojik mücadelenin bileşenlerinin de ortak kusurudur. Oysa sınıf mücadelesi ile ekolojik mücadele birbirinden ayrı, yalıtılmış, farklı iki mücadele alanı olarak görülmez. Emek ve doğa sömürsü, kapitalist üretim ilişkilerinin sonucu olan sermaye birikimi ve sömürü çatışmasının birbirinden ayrılmaz iki

yarısından itibaren çalışılmaya başlanmış ve araştırmaların sayısı ve çeşitliliği 2000'lerin başından itibaren artmıştır. Çünkü bu çalışmalar daha çok “neoliberal çitlemelere” karşı kentsel (gecekondu) ve kırsal alanlardaki (HES, maden) yerel toplumsal hareketlenmelerin “yaşam alanı savunusu” olarak ortaya çıkmaya ve artmaya başlamasıyla akademiye yansımıştır ve son dönemde doğa, çevre ve ekoloji hareketleriyle ilgili literatür yavaş ama sürekli bir şekilde genişlemektedir (Arsel, 2012; Erensü et al. 2016; Çoban et al. 2015). Türkiye’de kentsel politik ekoloji çalışmaları da yine aynı şekilde ağırlıklı olarak devlet ve sermaye güdümlü kentsel mekan dönüşümleri ile bunların ürettiği kentsel toplumsal hareketler üzerine yoğunlaşır (Akbulut ve Candan, 2014).

Bu makalenin planı şöyledir: önce araştırmannın perspektifi açıklanmış, ardından toplum doğa dualitesine ve diyalektiğine ilişkin temel teorik yaklaşımlar sunulmuş ve son olarak kapitalizm ve doğa üzerine en yeni politik ekoloji düşünüş tarzlarından biri olan “doğanın üretimi tezi” tartışılmıştır.

1. Doğa-Toplum İkiliğinin Eleştirisi

Politik ekoloji ve coğrafya literatüründe insan-toplum-doğa ilişkisini açıklamaya yönelik genel üç teorik yaklaşım vardır: Birincisi, liberal doğa ya da teknomerkezci insan-çevre yaklaşımı; ikincisi, yaban doğa ya da ekomerkezci yaklaşım; üçüncüsü, toplumsal doğa ya da eko-Marxist yaklaşım. Farklı teorik geleneklerden temellenen üç teorik yaklaşımın da 1940’larla birlikte ortaya çıktığı görülür. Özellikle savaş sonrası sınırsız ekonomik büyümenin getirdiği ciddi çevresel bedeller ve 1970’lerin küresel krizinin yarattığı ekonomik ve ekolojik kaygılar (ekolojik sınırlar anlayışı) bu yaklaşımların yükselişini sağlamıştır. Sonraki süreçte bu yaklaşımları oluşturan çevresel hareketler iki kanada ayrılmıştır: “teknomerkezci” kanat ve “ekomerkezci” kanat. Her iki kanadın da doğa ve doğanın toplum tarafından kullanımına ilişkin farklı görüşleri vardır. Öte yandan doğa ve toplum ayırımına dayanan bu iki yaklaşımın tersine bu ikiliği çözmeye yönelik iki yaklaşım geliştirilmiştir. Birinci yaklaşım, “doğanın üretimi” yaklaşımı, diğeri de toplumsal ve doğal süreçleri ağırlar

yönüdür. Vurgulanması gereken, günümüzde ekolojist hareketin toplumsallaşan çevre hareketlerinin ortak bir program ve mücadele zemini üzerinde birleştirme mücadelesi verdiğidir. Bu hareketler sokak, kent ve kır hareketlerine eklenmelerine rağmen geniş bir tabanı olmayan, ancak yerel ekolojik çatışmaları sorunsallaştıran ve taban hareketlerine stratejik destekler sunan hareketler olarak görülebilir. Sisteme ve devlete karşı ekolojik muhalefetin bloğunun birer parçasıdır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ekoloji mücadeleleri emekçi karakteri, sınıf mücadelesi içeriği kazanmaya ve sanayi toplumu eleştirisi ile sınırlı kalmayan bir antikapitalist muhtevaya bürünmeye başlamıştır (Horuş; 2009). Son dönem ekoloji hareketinin iki temel özelliği öne çıkmaktadır: antikapitalizm ve emeğin mücadelesiyle ekoloji mücadelesini birleştirmek. Çevre mücadelelerine sınıfsal bir bakış açısı kazandırmak. İklim adaleti forumları, yurttaşlık hareketi eğitimleri, GDO ve degrowth tartışmaları bu yöndeki somut çabaları oluşturmaktadır.

(network) olarak gören ve hem insan hem de insan-dışı actant'lara özne rolü atfeden Bruno Latour'un "aktör-network" teorisidir.³ Şimdi sırasıyla doğa toplum ikiliği üzerine kurulu liberal ve yaban doğa ile bu ikiliği aşmaya yönelik toplumsal doğa yaklaşımlarını eleştirel bir açıdan değerlendirelim.

1.1. Liberal Doğa

Bu yaklaşım, insanların bencil, kaynakların kıt, ihtiyaçların sınırsız olduğunu ve ekonominin sürekli büyümesi gerektiğini salık veren teknomerkezci, kaynak yönetimi ve sonra da "sürdürülebilir kalkınma" görüşlerinde ifadesini bulur ve temelde insanmerkezcidir (antropocentric). Liberal doğa yaklaşımı, doğayı ve toplumu iki karşıt kutupta ayrık kategoriler olarak görür. Doğayı bütünselliğinden kopuk, üretim ilişkilerinden bağımsız, toplumsal ilişkilerin dışında soyut bir olgu olarak ele alır. Sosyal ve ekolojik sorunları liberal politik ve kapitalist ekonomik ilişkilerin içkin ve ayrılmaz bir parçası olarak değil, modernitenin ve kapitalizmin yan etkileri olarak görür (Swyngedouw, 2010: 228). Teknokratik görüş, toplum doğa ilişkilerini örgütlemenin tek makul biçiminin kapitalizm olduğunu savunur, doğanın temel ekonomik (kapitalist) dönüşümünü tartışmaz. Bunun yerine çevresel sorunların derindeki sebeplerine bakmaksızın yüzeyden düzeltilmesini salık veren bir politikayı benimser. Bu görüşün taraftarları insanların doğayı ve çevreyi kullanım tarzlarında özellikle gelişmiş sanayi ülkelerinde bazı sorunlar olmakla birlikte bu sorunların teknik ve idari çözümlerinin bulunduğunu ileri sürer. Hatta bazı teknomerkezcilere göre bilim ve teknoloji doğayı insan refahı adına iyileştirebilir de. Esasında teknomerkezcilerin çoğu mevcut kapitalist ekonomik, politik ve toplumsal düzeni kucaklarlar ve insan ihtiyaçlarına uygun bir biçimde daha iyi çevre yönetimi adına bir kenara atmak yerine sadece tamir edilmesi gerektiğini salık verirler (Castree, 2001a: 3). Genel olarak üç grup teknomerkezci görüş vardır. Birinci grup ekolojik bir felaketten kaçınmak üzere nüfus artışında ve ekonomik büyümede ciddi indirimler öneren "kötümser NeoMalthusyenler". Yel pazenin diğer ucundaki ikinci grup, ekonomik büyümenin teknolojik gelişme ve kaynak kıtlığı tehdidine karşı kaynakların kullanımı için zamanlı teknolojik gelişme yönünde teşvik yarattığını savunan "iyimserler" ya da "bolluk ekolü". Üçüncü ve son olarak bu iki grup arasındaki "kaynak ve çevre yöneticiler." Bu ortadaki grup içinde günümüzün "sürdürülebilir kalkınma"

³ Bu çalışmanın kapsamının dışında kalan bu yaklaşıma ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Latour, 1987 ve 2005. Son dönemde geliştirilen bir diğer yaklaşım Jason W. Moore'un doğayı kapitalizm kapitalizmi de *oikeios*, "yaşam ağı" içine yerleştirerek Kartezyen ikiliği aşmaya çalışan, tarihsel doğa ile tarihsel kapitalizmin birleşik teorisini geliştirmeye yönelik "tarihsel dünya-ekolojisi" yaklaşımıdır (Moore, 2015)

nosyonunu savunanlar da yer alır. Neoliberal dönemde hâkim sürdürülebilir kalkınma görüşü, kapitalizmin sürekli büyüme ihtiyacına yön vermektedir (Merchant, 2005: 227).

Foster'in (2008: 137) vurguladığı gibi ekoloji karşıtı liberal doğa taraftarlarının temel özellikleri şöyle sıralanabilir: 1. şeyler arasında değişmeden kalan tek bağlantı, nakit bağıdır; 2. sermaye dolaşımına girmediği sürece, bir şeyin nereye gittiği bir sorun oluşturmaz; 3. kendi kendini düzenleyen piyasa en iyisini bilir ve 4. doğanın cömertçe verdiği şeyler, mülk sahibine verilmiş karşılıksız bir armağandır. Bunlar sırasıyla, kapitalizmde insanlar arasındaki bütün toplumsal ilişkilerin ve insanların doğayla bütün ilişkilerinin salt para ilişkisine indirildiği olgusunu ifade eder. Doğal süreçlerin birbirleriyle olan bağlantılarının kesilmesi ve bu süreçlerin aşırı derecede basitleştirilmesi insanla doğa arasındaki yegâne bağlantının nakit bağı olarak görülmesi kapitalist gelişmenin yapısında bulunan bir eğilimdir. Doğanın kapitalist bölünmesinin gelişmesiyle, doğanın unsurları bir tek ortak paydaya, yani mübadele değerine indirgenmiştir. Liberallere göre sermaye döngüsüne yeniden girmediği sürece bir şeyin nereye gittiği bir sorun oluşturmaz. Örneğin üretimin yol açtığı kirlenme problemi dışsallık olarak işlem görür: önemli olan doğal döngüler değil, sermayenin döngüsüdür. Liberallere göre bütün yaşama yön vermesi gereken ilke "doğa en iyisini bilir" ekolojik ilkesi değil, ekoloji karşıtı bir ilke olan kendi kendisini düzenleyen bir "piyasa en iyisini bilir" ilkesidir. Üretimin amacı kullanım değeri değil, mübadele değeridir. Liberaller, doğadan yararlanmanın her zaman ekolojik bir bedeli olduğunu inkar ederler. Doğanın gerçek bir değeri yoktur, doğa sermaye için karşılıksız bir lütuf, kazanç alanıdır.

Anaakım liberal doğa anlayışı ekolojik krizi topluma değil, doğaya ait bir sorun olarak görür. Bu anlayış aynı zamanda kapitalistler tarafından yaratılan toplumsal ve ekolojik sorunları tüm insanlığın sorunu ve sorumluluğu olarak görür ve gösterir. Kapitalizmin ekolojik krizine mevcut toplumsal ilişkilere dokunmadan ve üretim tarzında değişime gerek duymadan, kapitalizmin ihtiyaçlarıyla uyumlu, sürdürülebilir kalkınma, ekoverimlilik, ekolojik modernleşme ve piyasanın etkin işleyişi, teknolojik değişme çerçevesinde çözüm arar. Harvey'in (2014: 246-263) belirttiği gibi kapitalizm kendi ekonomik krizlerinde olduğu gibi ekolojik krizlerinde de bu krizleri çözmez, etraftan dolaşır. Piyasa odaklı liberal ve neoliberal yaklaşım sosyal ve ekolojik maliyetleri hesaba katmadan sadece kesintisiz sermaye birikimi ve hızlı ekonomik büyümeye endekslenmiş dizginsiz bir kapitalist dünya düzeni peşindedir ve çözümde altyapı ve üretim tarzında değişime hiç yanaşmaz. Dolayısıyla anaakım çevreciler ekolojik sorunları tamamen üç mekanik stratejiyle çözmeye peşindedir: Teknolojik yöntemler, piyasayı doğanın tüm biçimlerine uyarlama, ekolojik sömürü ve

yıkımın hâkim olduğu bir dünyada korumalı adacıklar oluşturmak (Foster, 2012: 34). Bu yaklaşımın egemenliğinde günümüzde çevre koruma ve kapitalizm doğayı ve toplumu birlikte biçimlendirmektedir, sıklıkla da işbirliği içinde (Brockington, et al., 2008: 5).

Teknokratik yaklaşım, toplum ve doğayı ontolojik olarak ayrı alanlar biçiminde görür. Doğayı çoklu ilişkiler içinde canlı varlıkların oluşturduğu bir alandan ziyade, toplumdaki ayrı, ekonomik büyüme için değerli bir dizi yönetilecek nesneye indirger (Swyngedouw, 2013). Doğa ile toplum ve politika arasında bir ilişki yoktur. Doğa toplumun dışında görüldüğünden birikim, sömürü gibi toplumsal ilişkiler ve süreçlerle bağlantısızdır. Bilime, teknolojik gelişmeye, piyasa kuvvetlerine ve yönetim becerisine güvenirlir (Pepper, 1993). Bu yaklaşım, teknokratlara; uzmanlara, yöneticilere ve danışmanlara piyasanın genişletilmesini sağlayacak en uygun insanlar olarak ayrıcalık verir, sosyo-ekolojik meseleleri depolitize eder, demokratik katılımı dışlar. Teknokratik bilgiyi de nesnel ve ideoloji dışı görür. Doğaya yönelik her proje özünde politik olmasına rağmen tüm politik seçenekleri dışlar.

1.2. Yaban Doğa

Ekomerkezci yaklaşımın savunucuları toplumdaki ayrı, korunmaya muhtaç bir dışsal doğa anlayışına sahiptirler. Ancak liberal yaklaşımın aksine ekomerkezçiler, toplumsal ile doğal arasında temel bir ayrım yapar ve ikincisini sabit ve evrensel görür, doğal çevreyi moral temelde insanlarla eşit ya da daha yüksek bir seviyeye yerleştirir: doğaya öncelik verir ve daha uyumlu bir insan doğa ilişkisi çağrısında bulunurlar (Braun, 2009: 25). Ekomerkezçiler, kapitalist büyüme takıntısı nedeniyle doğanın sonuna tanıklık ettiğimizi ve doğayı korumayı ve kurtarmayı önerirler. Ekomerkezçilerin çoğu politik ana akım dışında konum alır, az çok mevcut yaşam tarzının aşırı muhalifleri olarak görülür ve belli bir destek ve saygı görürler. Bu yaklaşımı savunan farklı gruplar vardır. Derin yeşillerin birçoğu günümüz endüstriyel, teknolojik kapitalist toplumların daha çevre dostu ve küçük ölçekli yaşam tarzları lehine tümenden terkedilmesi iddiasında bulunurlar. Yeşil hareket ya da “önce doğa” yaklaşımı doğaya saygı ve dönüş, mevcut üretim ve tüketim sistemlerini eleştirmek ve parçalamakla gerçekleştirmeye çalışır. Anaakım yeşiller toplumsal değişimin bireylerden başlaması gerektiğini, toplumun ekonomik yapılarında da değişime ihtiyaç olduğunu söylerler. Kapitalizmi tümenden reddetmezler, en azından küçük ölçekli versiyonlarını kabul etmeye isteklidirler; ancak toplumsal ihtiyaçların ve çevre kalitesinin kâr motifinin üzerine çıkarılmasını savunurlar. Devletin bireysel sorumlulukların geliştirilmesinde olumlu bir rol oynayabileceğini düşünürler. İlimli yeşillere karşı eko-anarşistler devlete yer vermezler.

Teknolojiyi reddetmezler, demokrasi ve bireysel özgürlükler anaakım yeşil ideolojinin temel dayanaklarıdır (Pepper, 1993: 52). Anaakım yeşiller dışında ‘eko-anarşistler’, ‘eko-feminist’ ve ‘eko-pasifistlerden oluşan daha radikal yeşiller de bulunur.

Teknomerkezci ve ekomerkezci dünya görüşlerinin ortak özellikleri vardır. Her iki yaklaşım da doğayı toplumsal değil fiziksel anlamda görür (Castree, 2001a: 13). Teknokratikler yönetmek, kontrol altına almak ya da egemen olmak, tahakküm etmekten bahsederken ekomerkezçiler korumak, uyum içinde yaşamak ve geri dönmekten bahsederler. Aşağıda açıkladığımız doğanın üretimi perspektifinden teknomerkezçilerin doğayı yönetme/iyileştirme ve ekomerkezçilerin doğayı koruma retorikleri sorgulanabilir bir “dışsal doğa” varsayımına dayanır. Her iki durumda da doğa mevcut hatta yeni ekonomik, toplumsal ve çevresel düzenlemelere meşruiyet katacak bir otorite kaynağı olarak hareket eden toplumdaki ayrı bir alan olarak görülür (Castree, 2001a: 5). Örneğin NeoMalthusyenler doğum ve tüketim seviyeleri üzerinde gaddar kısıtlamalarda bulunmak üzere büyümeye sabit doğal sınırlar nosyonuna başvururlar. Aynı şekilde derin yeşiller belli yeni teknolojik gelişmelerin doğal olmadığından şikâyet ederler ve ekolojik ve ahlaki açıdan karşı çıkılması gerektiğini savunurlar. El değmemiş insan-dışı ve korumaya muhtaç bir doğa anlayışını reddetmesiyle bu yaklaşımın şimşeklerini üzerine çeken eko-Marxist doğanın üretimi tezine göre doğanın bu şekilde dışsallaştırılması doğanın ideolojik yorumundan başka bir şey değildir. Bu sadece yanlış olmasından değil modern kapitalizm içindeki doğanın gerçeklerine karşı bizi köreltmesinden dolayı da ideolojiktir. Smith (2008: 45) bunun hâkim bir ideoloji fakat başat kapitalist çıkarılara hizmet eden bir ideoloji olduğunu iddia eder. Bunun içselleştirilmiş olduğu gerçeğini kabul etmeyi kasıtlı olarak reddetmesinden kaynaklandığını ileri sürer. Smith (2008: 65, 81) toplumsal doğa fikrini geliştirmek için iki kavrama başvurur: Birinci ve ikinci doğa. “Birinci doğa” insanın doğal çevreyi dönüştürmesi ve yıkıma uğratmasından önceki insan dışı doğayı ifade eder ve günümüzde neredeyse tükenmiştir. “İkinci doğa” insan istek ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere kapsamlı ve amaçlı bir şekilde dönüştürülen biyofiziksel süreçleri ve varlıkları ifade eder ve toplumsal sisteme karşılık gelir. Dünyanın bazı kesimlerinde el değmemiş birinci doğa hala bulunmakla beraber Smith bu birinci doğanın giderek ekonomik olarak üretilmiş ikinci doğa tarafından kapsandığını, içerildiğini ileri sürer.

Ekomerkezçiler büyük ölçekli teknolojilere, teknik ve bürokratik seçkinlere güvenmezler, merkezîyetçilikten ve maddecilikten nefret ederler. Yeşiller temelde, bireyci, idealist, apolitik, tarihsiz, anti hümanist, tutarsız, milenyarist ve ütöpik olmakla eleştirilirler (Pepper, 1993: 140-151). Endüstriyalizmi asıl sorun olarak görürken üretim araçlarının

mülkiyetini sorunsallaştırmazlar ve günümüzde de kapitalist toplumsal düzenin bir parçası haline gelmişlerdir. Hâkim yeşil düşünce kapitalizmi içeriden dönüştürmeye dayanır. Yani sistemin araçlarını kullanır, bilimselliği öne çıkarır. Ancak bunlar sonuç olarak küreselleşmiş kapitalist sistemin kendini yenilemesini ve kararlılığını sürdürmesini sağlar, dolayısıyla sömürü ve eşitsizlikler konusunda çözüm sunmazlar.

Doğaya ilişkin egemen bu iki görüş dışsal ve evrensel doğa kavramsal felsefi dikotomisi üzerine kuruludur. Dışsal doğa; toplumun dışında mevcut nesnelere ve süreçleri ifade eder ve endüstriyel kapitalizmin sürekli geri ittiği bir sınırdır. Toplumsal üretim sürecine dâhil edilmeyi bekleyen ağaçlar, kayalar, nehirler... Evrensel doğa; insanı da kapsayan ebedi doğadır. İçsel doğa insanı ifade ederken dışsal doğa insanın içinde yaşadığı toplumsal ve fiziksel çevredir. Bilimsel doğa ise (nesne) toplumsal bağlamından koparılmış doğadır: insan ve toplum bu doğadan sürgün edilmiştir. Doğayı dışsal, içkin ve evrensel bir alan olarak görmenin büyük dezavantajları vardır: Birincisi, doğaya toplumsal yargı ve politik çıkarılardan bağımsız bakılamaz. İkincisi doğaya ilişkin ifadeler yanlıdır. Üçüncüsü doğaya ilişkin iddialar ve eylemler iktidar ve tahakküme hizmet aracı işlevi görebilir. Dışsal doğa anlayışı emeği dışlarken evrensel doğa anlayışı ise toplum doğa bağlantısını genellikle reddeder. Dışsal bir doğa anlayışı insan ve insan dışı doğanın sömürsünü rasyonelleştirir ve meşrulaştırır. Örneğin hem ekomerkezci hem de tekno merkezci kanat tarafından savunulan yaban hayatı koruma hareketi tüm dünyada yerel halklar aleyhine sonuçlar doğurmuştur. Her iki yaklaşımda da doğanın toplumsal boyutları yadsınır, inkâr edilir veya gizlenir.

1.3. Toplumsal Doğa

Geleneksel ve hâkim bu iki yaklaşıma göre, doğa yaygın bir şekilde toplumun dışında ya da ötesinde mevcut insan dışı nesnelere ve süreçler alanı olarak düşünülür. Doğa dışsal ve evrensel ama egemen olunan ve bu egemenliğin kutsandığı ya da aşağılandığı dışsal bir varlıktır. Oysa politik ekolojide doğa toplumsal açılardan görülür. Toplumsal doğa, doğa toplum ayrılmazlığının ve aralarındaki ilişkilerin dualist olmayan bir kavramsallaştırmasıdır (Castree ve Braun, 2001). Kavram, rutin olarak doğal gördüğümüz olguların toplumsal özelliklerini vurgulayan coğrafyacılar tarafından 1990'larda popülerleştirilmiştir. Bilimsel ve toplumsal tahayyüle uzun bir süre doğal-toplumsal ikiliği hakim olmuştur. Toplumsal doğa fikri bu ikiliğin ontolojik bir ayrımı yansıtmadığını, toplumsal olarak yaratıldığını savunur. Doğa insanlık tarihinin sergilendiği dışsal, değişmez bir şey değil, hakim ekonomik ve politik sistemlerin tarihsel olarak bağımlı bir üründür. Kavram ayrıca maddi özellikleriyle doğa denen şeyin yer yer toplumsal değerler ve hedeflerle bir arada bulunduğunu ifade eder.

Doğayı onu biçimlendiren toplumdaki ayırmak imkânsızdır. Toplumsal doğa görüşüne göre doğa, dışarıda toplumdaki ayrı önceden var olan nesnel olarak tanımlanıp incelenebilecek bir şey değildir. Doğanın bilgisi topluma atıf yapmaksın anlaşılabilir. Bu yüzden doğa sadece fizik bilimlerinin değil, ekonomi ve politikanın da bir analiz nesnesidir (Castree et al, 2013: 131). İnsanın doğal çevre ile etkileşimini yapılandıran pratikler ve kurumları biçimlendiren ve biçimlenen, sürdüren toplumsal ilişkiler üzerinden anlaşılır. Emek üzerinden doğa ile kurulan tüm ilişki yalnız doğa dediğimiz şeyle (toprak, su...) değil diğer insanlarla bir ilişkidir. Emeğin nasıl kullanılacağını, üretimin nasıl örgütleneceğini toplumsal ilişkiler koşullar. Dolayısıyla “Gerekli olan şey her bir toplumsal/ekonomik yaşam biçiminin kendi özgül bağlamsal koşulları, kaynak malzemeleri, enerji kaynakları ve doğal olarak dolayımlanan sonuçları (“artık” türleri, “kirlenme” vb.) ile karşılıklı ilişkiye girme biçimlerinin kendi özel tarzına ve dinamiğine sahip olduğunun kabul edilmesidir. Her toplumsal ve ekonomik yaşam biçiminin ekolojik sorunları, bu özgül doğa/toplum eklemlenme yapısının sonucu olarak kuramsallaştırılmalıdır” (Benton, 1989: 77).

İnsan hem tarihsel-toplumsal hem de doğal bir varlıktır. İnsanın gündelik yaşamı doğanın dönüştürüldüğü “metabolik bir ilişki”dir. Doğanın dönüşümü ise toplumsal ilişkiler üzerinden ve toplumsal ilişkilerin içinde şekillenir. Doğa verili toplumsal sistemin, toplumsal ilişkilerin ve tarihin dışında zamansız ve ebedi bir şey değildir, toplumsal süreçlerin ürünüdür (Braun, 2009: 25). Doğa toplumdaki hâkim üretim ilişkileri çerçevesinde üretilir. Buna göre her ekonomik üretim biçimi kaçınılmaz olarak doğayla bir ilişki kurulmasını gerektirdiğinden insan (toplum) ile doğa arasında diyalektik bir ilişki vardır. Bu ilişki üretim sürecinde insanı ve toplumsal sistemi ürettiği gibi doğayı da üretir. Dolayısıyla doğayı insan eylem ve üretiminin dışında düşünmek mümkün değildir. Bu çerçevede eleştirel coğrafyacıların ve politik ekologların geliştirdiği “toplumsal doğa” kavramı, “Toplumsal ilişkilerin özünde ekolojik ve ekolojik ilişkilerin de özünde toplumsal olduğunu vurgular” (Alkon, 2013: 443). Doğa dışsal verili bir şey değil, toplum tarafından, toplumsal ilişkiler üzerinden dönüştürülür. Doğa topluma içseldir, *vice versa*. Doğa ekonominin sosyal bir girdisinden ziyade toplumsal ilişkilerin bir ürünüdür.

Henry Lefebvre *Mekânın Üretimi* isimli başyapıtında (2014: 41) mekânı iktidar ilişkileri üzerinden üretilen toplumsal bir ürün olarak görür. Tarihsel maddeciliğin her üretim tarzının kendine özgü bir sistemsal mantığı olduğu temel önermesine dayanarak “Her toplum (ve dolayısıyla içerdiği çeşitliliklerle birlikte her üretim tarzı, genel kavramın kendini gösterdiği tikel toplumlar) bir mekân, kendi mekânını üretir” der. Üretim tarzı toplumsal

üretim ilişkilerinin örgütlenme biçimidir ve belli toplumsal formasyonlarda işler. Üretim ilişkileri de temelde emek ve üretim güçleri, üretim araçları ve üretilen artık üzerindeki iktidar ilişkileridir. Mekânın üretimi nosyonunu Lefebvre'den ödünç alan ve '*doğanın üretimi*' kavramını geliştiren Neil Smith de (2008: 47) "*Doğanın toplumsal bir önceliği olmalıdır; doğa toplumsal değilse hiçbir şeydir*" der. Doğa tarihsel olarak spesifik insan faaliyetlerinin biçimleri üzerinden dönüştürülür, üretilir. Toplumlar yaşadıkları doğal çevreyi üretirler, az ya da çok ama kendi tercihlerine göre değil. Doğa ile ilişki üretim tarzının örgütlenme biçimi üzerinden gerçekleşir. Smith'e göre doğa, emek ve sermaye süreçleri üzerinden toplumsal olarak üretilir ve günümüz dünyasında kapitalizmin bir ürünüdür: doğa temelde sermaye birikimi için, firmaların kâr etmesi için dönüştürülür. Her üretim biçimi kendi doğasını ürettiği gibi günümüzde doğayı dünya ölçeğinde üreten hâkim ekonomik sistem kapitalizmdir: Kapitalizm doğa-toplum ilişkileri üzerinden gelişir. Kapitalizm sadece ekolojik sonuçlar doğurmaz; aynı zamanda kendisi doğa-toplum ilişkileri üzerinden gelişen bir ekolojik rejimdir (Moore, 2011: 2; Newell, 2012: 158).

Smith'in yukarıda açıkladığımız doğa-toplum ikiliğini aşmaya yönelik "toplumsaldoğa" kavramı, toplumsal ilişkilerin özünde ekolojik, ekolojik ilişkilerin de özünde toplumsal olduğunu vurgular. Bu yaklaşımın hedefi doğa ve toplumun maddi ve ideolojik olarak birbirilerini nasıl birlikte ürettiği ve bu birlikte üretimin gerçekleştiği tarihsel ve mekânsal süreçleri anlamaktır. Bu bakış açısının taraftarlarının birçoğuna göre, toplumsal doğa üzerinden düşünmenin önemi, teorik boyutun ötesine geçer. Doğa ve toplum arasında yanlış bir şekilde yapılan ayırımın hem insanların hem de gezegenin sömürülmesini meşru kıldığını ileri sürerek yeni bir tür politikayı canlandırma yeteneğine sahip olduğunu görürler. Pek çok çevrecinin peşinden koştuğu yeniden bir insan ve doğa birleşmesini değil, politik mücadele için doğa ve toplumun zaten ve daima direngen bir başlangıç noktası olduğunun kabul edilmesi iddiasında bulunurlar. Doğal ile toplumsalın birlikte üretiminin anlaşılması bu teorisyenlere göre daha iyi bir insan toplumu ve insan-dışı doğa arayışındaki bir politikaya götürebilir (Alkon,2013: 443).

Smith, maddi yaşamın üretiminin ve yeniden üretiminin toplumsal olarak gerçekleştirildiğini, doğanın üretim süreçleri ve ilişkileri üzerinden toplumsal olarak üretildiğini vurgulayarak günümüz dünyasında doğanın sadece maddi olarak üretilmediğini aynı zamanda doğa fikrinin de kapitalist birikim yararına üretildiğini ileri sürmektedir. Smith'in tezi sadece doğanın kapitalizmde maddi dönüşümüne ilişkin değildir. Ayrıca "kapitalist doğanın" ayırıcı özelliğinin doğaya ilişkin fikirlerin de kapitalist üretim, meta

dolaşımı, kapitalist toplumsal ilişkiler ve kurumlar içinden ve üzerinden üretildiğine ilişkindir. Endüstriyel kapitalizmle araçsalıcı faydacı bir düşünüş, araçsalıcı bir tavır kapitalist toplumsal ilişkileri değerlendirme süreçleri tarafından güçlendirilmiş ve bu fikirler doğaya ilişkin anlamın kapitalist bir toplumda kuruluşunda gittikçe daha fazla etkili olmuştur. Kapitalizm dışsal ve evrensel bir doğa ideolojisine dayanır. Toplumdan ayırık bir doğa fikri toplumsal ilişkiler gerçekliğini gizlemek için kullanılan bir ideolojidir. Toplumsuz, toplumdan ayırık doğa fikri yada ideolojisi kapitalist projelere dayanak olur, doğanın kapitalist üretiminde yer alan baskıcı ve tahakkümcü toplumsal ilişkileri, kapitalist sömürüyü gizler ve meşrulaştırır. Bu düşünceye göre doğa ve insan toplumunun ayrı varlıklar olduğu şeklindeki yaygın inanış kapitalistlerin çıkarlarına hizmet etmekte ve doğa fikrinin üretiliş tarzı ve doğanın işaret ve temsil ettikleri kapitalizmin ideoloji üzerindeki nüfuzunu örneklemektedir. Bu yüzden, bir nesne ve düşünce olarak doğa, iktidara ve nüfuza sahip olanlar tarafından toplumda kendi hâkim konumlarını güçlendirmek için kullanılabilir.

Kapitalizm doğayı fiziksel olarak üreten tek sistem değildir. Geleneksel ve sosyalist üretim tarzları da doğayı üretir-kaynakları ve çevresel sorunları çok farklı şekilde- ancak doğanın kapitalist üretimi kâr peşinde doğanın kelimenin tam anlamıyla yeniden inşa edilmesini ifade eder. Dolayısıyla sosyo-ekolojik sorunlar da toplumsal sistemden, toplumsal ilişkilerden bağımsız değil, kapitalist üretimle ilişkisi açısından anlaşılmalıdır. En somut örnek daha önceden doğal olan *tohumun kapitalist üretimidir*. Diğer bir örnek ise *doğanın kentleşmesidir* (Swyngedouw, 2004). Kentleşme toplumsal-doğal bir süreçtir. Doğanın en üretilmiş hali kenttir ve kentin fiziksel ve toplumsal çevresi doğanın kentleşmesi (tarihsel ve coğrafi) sürecinin bir sonucudur (Loftus, 2012: 4). Çok daha somut ve güncel bir örnek *doğanın ağaçlandırılmasıdır* (Cohen, 2004).

Belirtildiği gibi ekolojik süreçler açısından Harvey ve Smith gibi eleştirel coğrafyacılar göre doğa toplumsaldır (Harvey, 1996 ve 2014; Smith, 2008). Doğanın toplumsallığı aynı zamanda tarihselliğini de ifade eder. Diğer bir ifadeyle toplumsal doğa tarihsel olarak üretilen bir şeydir. Doğanın toplumsallığının üç boyutu vardır: toplumsal bilgi, toplumsal pratik ve toplumsal iktidar (Castree, 2001a: 12-13). Birincisi doğaya ilişkin bilgiler, doğanın bilgileri tamamen toplumsaldır. Doğaya ilişkin bilgiler örtük ve açık olarak toplumdaki güçlü grupların geniş sınıfsal, cinsiyet ve ırksal çıkarlarını yansıtır. Doğaya ilişkin ideolojiler hakikati gizler ve belli toplumsal çıkarlara hizmet eder. Doğaya ilişkin tüm iddialar ideolojiktir. Bilgi ve dil hem bizden ayrı hem de bir parçası olduğumuz doğal dünyayı anlamak için kullandığımız araçlardır. Bu yüzden doğayı olduğu gibi anlamının objektif bir

yolu yoktur. Farklı bireyler ve gruplar aynı doğalara anlam veren farklı söylemler kullanırlar. Bu söylemler, doğanın hakikatlerini ortaya çıkarmaz ya da gizlemez ama daha ziyade kendi hakikatlerini yaratırlar. Kimin söyleminin hakikat olarak kabul edileceği bir toplumsal mücadele ve iktidar, güç politikası sorunudur. Doğaya ilişkin bilgilerinin bilimsel olduğunu iddiası bile sıklıkla iktidar ilişkilerini ifade eder ve bu bilgiler insanlar bunlara inandıkları ve bunlara göre hareket ettikleri sürece maddi etkiler gösterirler. Bilim bilgi üretir ama bu bilgilerin uygulamaya konulması tamamen politiktir. Dolayısıyla bunların belli bağlamlarda ortaya çıkan ve belli sosyal ve ekolojik amaçlara hizmet eden toplumsal ürünler olduğu sorgulanmalıdır.

Doğanın toplumsallığının ikinci boyutu, toplumsal pratik açısından doğanın bilgileri tamamen toplumsal olmakla birlikte doğanın toplumsal boyutları tek başına bilgiye indirgenemez. Toplum doğa bağlantısının elbette pratik bir yönü vardır. Geçmişte ve bugün toplumlar doğa ile daima fiziksel bir etkileşim içindedir. Bu fiziksel etkileşimin biçimi ve sonuçları yukarıda açıklanan teknokratik ve ekomerkezci yaklaşımların temel kaygısıdır. Ancak bu iki yaklaşım da doğayı toplumsal değil fiziksel anlamda görmeye eğilimlidir. Fakat doğayı onu biçimlendiren toplumdan ayırmak, toplumsalı doğaldan fiziksel olarak koparmak imkânsızdır. Gerçekte her şey Erik Swyngedouw'un (2004: 17) terimiyle "toplumsaldoğa"dır. Doğanın toplumsal olması ağaçlar, ormanlar, nehirler ve hayvanlar gibi doğal denen şeylerin maddi gerçekliğinin yadsınması anlamına gelmez. Daha ziyade doğanın toplumlara sunduğu fiziksel fırsatların ve engellerin bir dizi ekonomik, kültürel ve teknik ilişkiler ve kapasitelere özgü görece tanımlanabileceğine vurgu anlamına gelir. Toplum doğa ilişkisi zamana ve yere göre değişen, farklı toplumsal yapılara, üretim örgütlenmesine, tüketim kalıplarına, kültürel örüntülere göre değişen ilişkilerdir. Başka bir deyişle aynı doğa parçası, misal kentte bir park veya kırdaki bir yayla yakın-uzak toplulukların bunu nasıl kullandığına bağlı olarak farklı fiziksel özellikler ve anlamlar ifade edecektir. Bu anlamda doğanın fiziksel özellikleri toplumsal pratiklere bağlıdır, sabit değildir. Eleştirel coğrafyacılar son yıllarda bu önemli argümanı dört temel alanda yapmışlardır (Castree, 2001a: 13-14): Birincisi, (doğal) afetlerin doğanın bir sonucu değil, toplumun yapısıyla yakından ilişkili olduğunu, toplumdaki grupların görece savunmasızlığı açısından tanımlanabileceğini ileri süren (doğal) afet çalışmaları. İkincisi, kuraklık gibi doğal olayların kıtlıklara sebep olmayacağını, açlıkların çoğu kez gıda fazlası durumlarda ortaya çıktığını ileri süren açlık çalışmaları. Üçüncüsü, yerel topluluklarının "kaynak" kullanımı ve yanlış kullanımını yerel üstü ekonomik politik ve

toplumsal kuvvetlere bağlayan üçüncü dünya politik ekolojisi. Son olarak, nüfusun atıklara ve kirliliğe orantısız maruz kaldığını ileri süren çevresel adaletsizlik olgusu.

Doğanın toplumsallığının üçüncü, iktidar boyutuna göre, toplumlar fiziksel olarak doğa ile ilişkiye girdiği gibi ayrıca bilerek ve bilmeyerek doğayı yeniden kurarlar. Burada doğanın toplumsallığı emek süreçlerine ve doğanın hem maddi hem de ideolojik boyutlarına eşitsiz erişim üreten eşitsiz iktidar ilişkilerinin kapitalizmde kurumsallaşma biçimlerine işaret eder. Başka bir deyişle toplumsal hem insan hem de daha spesifik iktidar, sömürü ve eşitsizlik meselelerini ifade eder (Alkon, 2013: 477). Doğaya hâkim üretim biçimi ve hâkim sınıf damgasını vurur ve bu sınıfın maddi ve ideolojik pratikleri iktidar olarak yansır. Burada doğanın maddi bir biçimde toplumsal süreçlere içsel hale geldiği görülür. Dışsal, içkin, ya da evrensel doğa fikirleri toplumsal doğa fikrinden tamamen farklı bir biçim alır.

3. Doğanın Kapitalist Üretimi

Doğanın üretimi tezi dünyaya kapitalist doğa prizmasının dışından bakar. Dünyamızın anlaşılmasında doğa ve toplum ayrımı bir anlam ifade etmez. Doğa ve toplumu ayırık alanlara ayırtmaya çalışan her yaklaşım radikal ve özgürleştirici bir politika alanını imkânsız kılar (Loftus, 2012: 1; Ekers ve Loftus, 2013). Doğa-toplum ikiliğini, topluma dışsal bir doğa düşüncesini aşmaya yönelik en güçlü girişim neo-Marxist yazarlardan Neil Smith'in doğanın üretimi tezidir (Smith, 2011; 2008; 1996; 1998; Ekers ve Loftus, 2013; Neumann, 2014: 44; Braun, 2009: 24-25). Argümanlarını doğa ve toplumu ontolojik olarak ayırık alanlar olarak gören Frankfurt Okulu yazarlarından Alfred Schmidt'in *The Concept of Nature in Marx* (1971) eleştirisine yönelten Smith, doğanın toplumsal üretimi teziyle insanı kurucu unsurlarından biri olarak doğanın içine yerleştirerek doğa ile toplumun diyalektik birliği fikrine temellendirir: doğa insan emeği tarafından biçimlendirilirken, emek de (insan) bu ilişki üzerinden doğa tarafından biçimlendirilir. Bu diyalektik yaklaşım doğa-toplum birliğini kabul eder ve bu birliğin kurulduğu tarihsel ve coğrafi özgünlüklere odaklanır. Bu tarihsel ve coğrafi materyalist yaklaşım doğanın üretildiği ve yeniden üretildiği ilişki ve süreçleri öne çıkarır ve altını çizer. Doğa toplumsal ilişkiler yoluyla ve toplumsal iktidar ilişkileri içinde üretilir. Doğa toplumsal olarak üretildiği için insanlığa dışsal değil, toplumun içsel bir parçası olarak düşünülür. Bu yüzden doğayı ayrı bir varlık ya da dışsal bir unsur olarak gören her teori yanlış bir mantığa düşer. İnsan ve doğa arasında gerçek hiçbir ayrılık olamaz, olsa olsa bir ayrılık görüntüsü söz konusudur. Bu ayrılık görüntüsü de kapitalizme özgü süreçlerin bu görünüşü toplumsal pratiğe aktarmasından kaynaklanır. Smith'in kapitalist dünyada doğanın artık doğal olmadığını, bunun yerine söylemler ve maddi pratikler düzeyinde sermaye

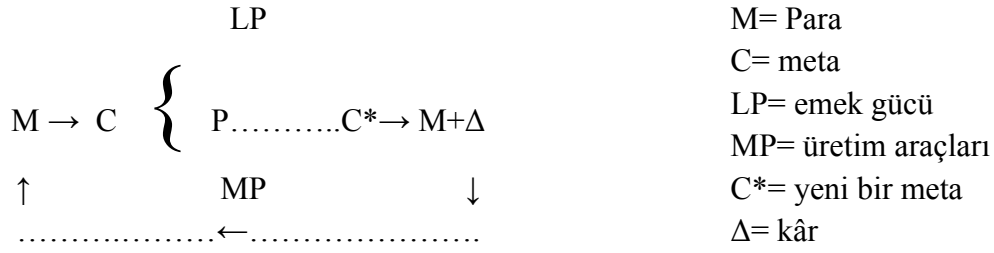
birikimi hizmetinde üretildiğini ileri sürmesi, doğanın *denaturalize* edilmesi, toplumsallaştırılması analitik ilginin doğayı yeniden kuran/dönüştüren süreçlere odaklanılmasını sağlamış ve politikayı içkin kapasite ve değerlere sahip toplumsal olmayan doğa fikirlerine dayandıranlara tehdit oluşturmuştur.

Toplumsal doğa yaklaşımı, doğanın çoğu kez farklı toplumlar tarafından belli ve genellikle hâkim çıkarılara hizmet etmek üzere tanımlandığı, sınırlandırıldığı ve hatta yeniden kurulduğu iddiasında bulunur. Düşüncede ve uygulamada doğa ve toplum ayrılmaz bir birlik olarak görülür. Toplumsal ile doğal olan ayrılması imkânsız bir biçimde birbirine geçmiştir (Castree, 2001a: 3). Toplumsal doğa yaklaşımına göre yaban hayatı, “kaynaklar”, doğal afetler ve hatta insan bedeni bile asla doğal olmamıştır, daha ziyade farklı düzeylerde, farklı biçimlerde ve çoklu ciddi imaları ile birlikte özünde toplumsaldır (Guthman, 2011). Doğadan tanım gereği toplum dışı ve değişmez “kendi başına” bir alan olarak bahsetmek sadece kafa karışıklığına yol açmaz ayrıca geniş dünyadaki iktidarın ve eşitsizliğin de ebedileştirilmesine yol açar. Bu açıdan diğer iki, teknomerkezci ve ekomerkezci yaklaşımdan birini benimsemek doğayı koparılamaz toplumsal zarından yanlış bir şekilde soyutlar (Castree, 2001a: 5).

Doğa insanlık tarihinin sergilendiği dışsal değişmez bir şey değil, hakim ekonomik ve politik sistemlerin tarihsel olarak bağımlı bir ürünüdür. Doğa ekonomik açıdan dönüştürülür. Smith (2008: 72) iki kavram öne sürer: birincisi maddiliği insan tarafından değiştirilmemiş “birinci doğa”; ikincisi de toplumun kurumlarını, piyasayı, devleti ve diğerlerini içeren “ikinci doğa”. Üretilmiş ikinci doğa fikrini getirir. Sadece ikinci doğa değil, birinci doğa da kapitalist üretim tarzının bir parçası olarak üretilir. Gerçekte ikinci doğa birinciden değil daha ziyade birinci doğa ikinci tarafından ve ikincinin sınırları içinde üretilir. Bu üretim süreci birinci ve ikinci doğa arasındaki ayrımı aşar. Doğanın tümünün biçimi insan faaliyeti tarafından değiştirilmiştir, fakat günümüzde bu üretim ihtiyaçların karşılanması için değil belli bir ihtiyacın gerçekleştirilmesi içindir: kâr. Birinci doğa kapitalist üretim yoluyla ikinci doğaya dahil edilir ve süreçte başka bir metaya dönüştürülür. Toplumlar doğayı bu ya da şu ölçekte üretirler de endüstriyel kapitalizmde doğa küresel ölçekte üretilir. Smith (2008: 243) küresel iklim değişikliğini bir örnek göstererek “birinci doğanın giderek ikinci doğanın içinden ve onun bir parçası olarak üretildiğini” ileri sürer. İklim değişikliği kârlara tehditten yeni bir kârlılık sektörüne dönüştürülmüştür. Diğer bir deyişle örgütlü küresel endüstriyel üretim sistemleri biyotik, atmosferik ve hidrolojik sistemleri küresel ölçekte toplumsal olarak üretilmemiş birinci doğa kalmayacak bir biçimde üretmiştir. Bu görüş, doğanın gerçek olmadığı anlamına gelmez. Toplumsal olarak üretilmiş doğa kavramı temelde materyalist bir

kavramdır ve biyofiziksel varlıkların ve süreçlerinin varlığını kabul eder, fakat bunlar doğa toplum diyalektiğinin birliği olarak vardır (Neumann, 2014: 47). Vurgulandığı gibi bu görüş doğa-toplum ayrışmasını reddeder. Çevreye ilişkin teknomerkezci ve ekomerkezci düşünüşün altında yatan doğa toplum ikiliğinin düşüncelerimiz üzerinde güçlü bir ideolojik kontrolünün ve baskısının olduğunu savunur. Bu ikiliğin çözülmesi ile doğanın üretimi yaklaşımı dikkatlerimizi modern toplumların doğa ve çevreyle nasıl etkileştiği, müdahale ettiği ya da rahatsız ettiğine çeker. Her bir terim birbirlerinden sözde ayrık alanlar arasında asimetrik bir ilişki olduğunu ima eder. Bunun yerine doğanın üretimi yaklaşımı, en başından itibaren doğa ve toplumun bir birine içkin olduğunu göstermeye çalışır.

Doğanın üretimi yaklaşımı esas olarak doğanın üretiminde modern kapitalizmin rolüne odaklanır ve Marxizmle yakından ilişkilidir. Bu yaklaşım ilk olarak ekonomik coğrafya alanında Smith tarafından polülerleştirilmişse de köklerini David Harvey'in "*Population Resources and the Ideology of Science*" (1974) başlıklı makalesinde bulur. Harvey doğayı toplumsallaştırarak 1970'lerin başındaki NeoMalthusyencilik bağlamında dikkatleri uyuzmaz, dışsal bir doğanın dayattığı sözde "ekonomik büyümenin sınırlarından" ekolojik sınırların zamanda ve mekânda spesifik sosyoekonomik sistemler açısından görelî olduğu olgusuna çekmek istemiştir. Biyofiziksel dünyanın toplumsal dünyayı nasıl etkilediği sorusuna görelî bir bakış açısı getirmiş ve yoksulluğun ve kıtlığın belli bir üretim tarzına özgü ve dolayısıyla doğal ve kaçınılmaz değil, tarihsel, toplumsal ve politik olduğunu ileri sürmüştür (Castree, 2015: 284). Böylelikle gıda kıtlığının nadiren mutlak olduğunu, şüpheli aşırı nüfus nosyonunun da Marxist görelî artık nüfus nosyonuna bırakması gerektiğini göstermiştir (Braun, 2006: 196). Marxist coğrafyacılar bu düşünceleri geliştirmişlerdir. Nihayet Smith 1984 yılında yazdığı *Uneven Development: Nature, Capital, and the Production of Space* isimli başyapıtında biyofiziksel olguları mekân, ölçek ve süreç içindeki eşitsizliklerle ilişkilendirerek Marx'ın ekonomi politiği ile bütünleştirmeye yönelik ilk girişim olan ve kapitalizmde üretimin örgütlenme tarzıyla doğa arasındaki kurulan ilişkiyi açıklamaya odaklanan doğanın kapitalist üretimi teorisini geliştirmiştir. Toplum doğa ilişkisini kapitalist üretimin temel mantığı içine yerleştirerek açıklamıştır. "Kapitalist sistem" dediğimiz bu mantık onu oluşturan sayısız firma, işçi ve devlet kurumunun dışında var olmaz. Bunların tümünden oluşur, faaliyetlerinin ön koşulu ve sonucudur. Kapitalist üretim basitçe şu formüle ifade edilir (Castree et al. 2004: 28):

Bu sistem özünde emek sermaye ilişkisi üzerine kurulu ve ekonomik faaliyetin piyasada mübadele edilen metaların üretimi ve genişletilmiş yeniden üretimine dayalı bir üretim tarzıdır. Sistemin parametreleri içinde doğa toplum ilişkileri temel toplumsal ilişkilere ve genelleştirilmiş meta üretiminin ekonomik dinamiklerine göre yapılıdır. Bu sistemde firma sahipleri, kapitalistler parayı (M) iki tür meta (C) satın almak için kullanılır. MP (üretim araçları; bina, hammadde, makine v.s.) ve LP (işçilerin emek gücü). Üretim araçları ve emek gücü üretim sürecine (P) sokulur ve yeni bir meta ya da metalar (C*) üretilir. Üretilen bu meta ardından ilk para (M) artı kâr (Δ) ile tüketicilere satılır. Sonra bu kârın bir kısmı yeni üretim döngülerine sokulur ve yeni üretim süreçlerinde sonu olmayan birikim için tekrar tekrar yeniden yatırılır. Bu kapitalist üretim durağan değil dinamik bir süreçtir. Bu sistemde birikim belli bir dinamik, mübadele değeri yaratmaya odaklı genişletilmiş üretim dinamiğine dayanır: M-C-M*. Para metaya meta paraya dönüştürülürken, nicel bir değişiklik yaratılır. Başlangıçta dolaşıma sokulan paradan daha fazlası çekilir sonunda: M*= M+ ΔM. Aradaki fark (ΔM) sermayenin dolaşımını genişletilmiş bir ölçekte yeniden üretecek şekilde yatırım olarak üretim sürecine geri aktarılan “artık değeri” oluşturur ve bu hareket onu sermayeye dönüştürür. Bu süreç sadece fabrikada, çiftlikte ya da ofisteki üretimden ibaret değildir, geniş meta sisteminin tüm kısımlarını -satın alma, dönüştürme, dağıtım, mübadele, satış- kapsar. Harvey’in (2006: 3) “sermayenin birincil çevrimi” dediği bu sistemde metalar sadece kullanım değeri için değil mübadele değeri için de üretilir. Artı değer ve birikim mantığı üzerine kurulu M-C-M* genişletilmiş üretim dinamiği, kapitalizmi yoğun bir yayılma süreci içinde dışarıya doğru sürükler ve bu da doğanın küresel ölçekte metalaştırılmasına yol açar. Sınırsız sermaye birikimi doğanın sınırsız metalaştırılmasıdır (Moore, 2011: 8).

Kapitalizmin sürekli yayılması açısından bu sürecin metalaştırılmamış toplumsal yaşamın, kapitalist olmayan kültürlerin ve sürekli artan fiziksel üretim ile sınırlı gezegen ekolojisi arasındaki artan çelişkiler açısından tüm boyutları için kapsamlı yansımaları vardır. Tüm üretim tarzları gibi kapitalizm de kullanım değerleri yayar. Ancak kapitalist ekonomi geçimlik bir ekonomi olmadığından faydalı nesnelere parayla mübadele edilmek için üretilir. Üretimin mantığı sınıfsal bir ilişki üzerinden emekçi için farklı (yeniden üretim=geçim)

kapitalist için farklıdır (kâr). Sermayenin dolaşımı: emek gücünün satın alınması, metaların üretimi ve piyasalarda metaların mübadelesinin sermaye ve emek açısından iki farklı ekonomi politiği söz konusudur: Sermayenin ekonomi politiği açısından genişletilmiş yeniden üretim üzerinden artı değer çekimi; emeğin ekonomi politiği açısından ise toplumsal yeniden üretimi sağlama ve sermaye birikimine karşı mücadele bileşimi. Kısaca kapitalist üretim tarzı temelde sermayenin daha fazla büyümek üzere daha fazla artı değer çekme ihtiyacı ile emekçinin kendi gelişimi için toplumsal yeniden üretim ihtiyacı arasındaki bir karşılaşmadır. Toplum doğa ilişkisi de bu karşılaşmalar üzerinden dönüşür.

Marx'tan hareketle Neil Smith kapitalizmin kendi biyofiziksel varlık koşullarını neden ve nasıl bozduğunu sistematik bir şekilde sorgularken bu sistemi karakterize eden dört büyük özellik olduğunu iddia eder: *kâr (büyüme), rekabet, yenilik ve sömürü* (Castree, 2001b: 193). Birincisi sistem özünde büyüme, kâr odaklıdır, tek amacı daha fazla kâr sağlamaktır: sözgelimi sosyal adalet ya da çevresel sürdürülebilirlik değil, ama kâr birinci hedeftir. Kapitalist üretim ve doğanın temellükü genel olarak ihtiyaçların karşılanması için değil belli bir ihtiyacın, kârın gerçekleştirilmesi içindir. “*Kâr arayışı içinde sermaye tüm yerküreye sinsice yaklaşır gördüğü her şeye bir fiyat biçer ve ondan sonra da bu bedel doğanın kaderini belirler*” (Smith, 2008: 78). Doğayı üretim sürecinin bir parçasına dönüştürerek doğa ile ilk ilişkide değiştirilmemiş hiçbir şey ve etkilenmemiş canlı hiçbir şey bırakmaz. Kapitalizmi emsalsiz kılan üretimin nasıl örgütlendiğidir. Doğa ile ilişki kullanım değeri değil, mübadele mantığı tarafından belirlenir. “*Birikim için birikim*” bu sistemin özüdür (Smith, 2008: 70). Kapitalizmi yıkıcı ve çevresel felaketlerle ilgilenmez kılan da bu saiktir (Empson, 2014). Mülkiyet, mübadele ve rekabet gibi kapitalizme özgü tüm toplumsal ilişkiler, birikim için birikimi garantiler. Kapitalizm doğadan faydalanır, ona dayanırken genişleyen bir ölçekte de onu yok eder: toplumun ve doğanın yaratıcı yıkımı. İkincisi, kapitalizm özünde rekabetçi bir ekonomik sistemdir: yerel, ulusal ve dünya piyasalarında mallarını tüketicilere satmaya çabaladıklarından kapitalistler ve endüstriyel sektörler arasındaki rekabete dayanır. Bir üretim tarzı olarak kapitalizm birikim sürecinin dayatması ile hayatta kalmak için sürekli genişlemelidir (Smith, 2008: 71). Üçüncüsü, bu rekabetçi etik tek tek kapitalistlerin yeni ürünler ve üretim süreçleri geliştirerek getirilerini mümkün her yöntemle (yeni yerlerin sömürülmesi ya da teknolojik buluşlar) maksimize ettirecek güçlü teşvikler yaratır (Castree, et al, 2004: 28). Rekabet kapitalizmi coğrafi olarak metalaştırmanın zayıf, temellük fırsatlarının yüksek olduğu alanlara sürükler. Her metada bulunan sermaye yoğunluğunu yükseltme ve emeği azaltma ve biyofiziksel doğa girdisini arttırmaya zorlar. Bu da insan ve insan dışı

doğanın geometrik olarak genişleyen üretim sürecine sokulmasını, ardından da coğrafi yayılmanın teşvikini hızlandırır (Moore, 2011: 27). “*Bundan böyle yerkürenin hiçbir parçası atmosfer, okyanuslar, jeolojik altkatman ya da biyolojik üstkatman sermayenin dönüştürmesinden muaf değildir*” (Smith, 2008: 79). Kapitalizm geliştikçe daha önceden fiyatlandırılmaz olan her şey mübadele değeri arzusu için dolaşıma çekilir. Doğanın el değmemiş, bakir olduğu yerkabuğunun kilometrelerce altı ya da ışık yılları ötesi sadece henüz erişilmez olduğu için öyledir (Smith, 2008: 81). Son olarak kârın kaynağı herhangi bir diğer üretim faktöründen ziyade metaya dönüştürülmüş emeğe dayanır. Artık değer sermayenin her dolaşımı-çevrimi sonunda gerçekleşir ve artık emek zamanı biçiminde sadece fabrika işçileriyle sınırlı olmayan, tüm bileşenleriyle emekçilerin sömürsünden kaynaklanır: bu da sistemin asli unsurunun sınıf mücadelesi olduğunu ortaya koyar. Smith (2008: 47) doğa toplum ilişkisine sınıf çatışması açısından bakar. Kapitalizmde toplum doğa ilişkisi doğanın kullanımına ve üretimine ilişkin politik bir mücadeleyi içerir: sınıf mücadelesi. Sınıf ve doğa birbirine dışsal meseleler olarak görülemez, birbirleriyle bağlantılı ve birbirini kurucudur. Bu da yeşil politikanın kızıl, kızıl politikanın da yeşil olması gerektiği anlamına gelir.

Smith (2008: 50) bu kapitalist üretim biçiminin coğrafi yansımalarını çıkarır. Kapitalizm mekânsal eşitleme ve farklılaşma diyalektiğine dayandığından ona göre bu üretimin coğrafi eşitlemesi ve farklılaşması yönünde “eşitsiz gelişme” dediği karşıt eğilimler taşır. Üretim daima mekâna bağımlı olmak zorundadır: mutlaka bir yerde gerçekleşmesi gerekir. Smith’in kastı farklılaşmış ekonomik mekânın kapitalistlerin nihayetinde daha kârlı üretim yapabilecekleri yeni yerler araması nedeniyle karşı yönde eşitleme eğilimi tarafından engellendiğidir. Bu eşitsiz gelişme kapitalizmin kurucu değilsen bile temel özelliğidir.

Peki tüm bunların doğayla ne ilgisi vardır? İlk başta doğa genellikle topluma dışsal ve üretilmez ayrık bir şey olarak görülür. Kapitalist birikimin gelişmesiyle birlikte bu maddi altkatman (doğa) giderek toplumsal üretimin bir ürünü haline gelir ve farklılaşmanın başat aksları giderek daha toplumsal bir hal alır. Kısaca doğanın bu birincil görünümü tarihsel bağlama oturtulduğunda, maddi mekânın gelişimi kendini doğanın bir üretim süreci olarak sunar (Smith, 2008: 50). Smith, burada kapitalizmin bir kez doğayla ilişkiye girdiğinde doğanın dışsallığını kaybettiğini ve sermaye birikiminin geniş dinamikleri içinde bir moment olan toplumsal olarak üretilmiş ikinci doğaya dönüştüğünü kasteder. Özel olarak emek süreci doğanın topluma ve toplumun doğaya dolaymlandığı sosyo-doğal diyalektik için bir parlama noktası haline gelir.

Doğanın üretimi yaklaşımı argümanları açısından proaktif olduğu kadar imaları açısından da oldukça zengindir (Castree, 2003: 285; 1995: 19): Ontolojik açıdan kapitalizm ile doğa arasındaki bir ayrımı reddederken birini diğerinden koparmaz. Belirlenimci olmayan bir teoridir: hem doğaya hem de kapitalizme güç ve özne rolü atfeder. Teknokratik ve ekomerkezci dünya görüşlerinin aksine çevresel sorunların ve doğanın dönüşümlerinin çoğunu kapitalizmin ürettiğini gösterir: ayrı bir ekonomimin problemleri ve dönüşümlerinin ayrı toplumsal-olmayan bir ekoloji üzerindeki etkileri olarak değil. Doğayı toplumsallaştırır: toplum ile doğa arasındaki içsel ilişkilere dikkat çeker. Birincisine atıf yapmadan ikincisinin anlamı yoktur. Dışsal ve evrensel doğa anlayışlarının ötesine geçer ve doğanın geleneksel, birinci doğa olarak bilinen bozulmamış, insan eli değmemiş bir varlık olarak düşünülmesinin lüzumsuzluğunu kayda alır. Bu dualist olmayan, diyalektik yaklaşımın bazı entelektüel ve pratik güçlü yönleri vardır. Öncelikle günümüz ekolojik dönüşümlerinden kendisini sorumlu görmeyen ve göstermeyen kapitalist ekonomik sistemi savunan liberal ve teknomerkezci politik muhafazakârlığı ifşa eder. Çoğu artık “ikincil doğaya” dönüşmüş “birincil doğanın” korunmasına yönelik romantik ekomerkezçiliğin hatasını sorgulamaya açar. Doğanın üretimi tezinin en güçlü yönlerinden biri doğayı tarihsel bir ürün olarak sunmasıdır (Braun,2004:201). Kapitalist üretimin son yüz elli iki yüz yıllık bir olgu olduğunu ve dolayısıyla doğal ve kaçınılmaz bir olgu olmadığını göstererek güçlü bir şekilde doğayla sosyoekonomik ilişkileri tarihselleştirir. Kapitalizmin doğayı tümünden metalaştırdığı, kâr amaçlı yöntemlerle kurduğu ve yeniden kurduğu konusunda bizi uyarır. Ayrıca bir üretim sisteminin yani kapitalizmin nasıl yerel ve küresel üretilmiş doğaları birbirine bağlayan içsel bir karmaşıklık içerdiğini, doğanın üretiminin birbiriyle bağlı ekolojik ve toplumsal sonuçlar doğurduğunu ve üretilmiş mekânlar arasında eşitsiz gelişme yarattığını gösterir. Özel olarak emeğin sömürsünün ve eşitsiz gelişme olgusunun çevresel sorunların ya da kaynak kıtlığının etkin üretimi ile sık sık ele ele gittiğini gösterir. Çevresel sorunların ve bunların çözümlerinin kapitalist ekonomi politiğin gerçekliklerinin anlaşılması yoluyla açıklanabileceğini önerir. Ayrıca bu yaklaşım kapitalist üretimin oldukça politik, yanlı ve sorgulanabilir sosyoekolojik sonuçlarının olduğunu gösterir. İnsanın doğayla ilişkisini güçlü bir şekilde tarihselleştirirken hem doğa hem de toplumun dönüşümüne yönelik politik bir perspektif sunar: toplumsal açıdan daha adil ve ekolojik açıdan daha eşitlikçi ve sürdürülebilir bir dizi post kapitalist doğanın üretiminin kurgulanması ihtimaline kapı aralar (Henderson, 2009: 288). Kapitalist olmayan bir insan doğa ilişkisi kurgular.

Literatüre kazandırdığı bu yeni açılımlara rağmen doğanın üretimi yaklaşımı teknik, teorik, ontolojik ve politik açılardan eleştiriler almıştır (Castree, 2001b: 204-205; 2003: 285-287; Braun, 2004:201-202; Phillips, 2008: 78-80): Birincisi liberaller (teknomerkezciler) bu yaklaşımın kapitalizmi eleştirirken ekonomik olarak üretilen çevresel ve “kaynak” sorunlarının ekonomik açıdan kapitalizmi tümünden yıkmaktan başka somut bir çözümünü önerememekle eleştirmişlerdir (Loftus, 2012: 13). Teorik açıdan doğayı toplumsallaştıran diğer süreçler pahasına üretimci bir bakışı sergilemektedir. İnsanlığı ve emeği analizin kalbine yerleştirdiğinden insanmerkezci olmakla ve doğanın toplumdan özerkliğini ve fiziksel gerçekliğini inkâr etmekle suçlanır. Bu eleştiri doğanın fiziksel yeniden yapımının modern bilim, teknoloji ve şirketler elinde basit bir macun olduğuna ilişkin argümanlarda görülür. Ontolojik açıdan eleştirdiği teknomerkezci yaklaşım gibi insanmerkezcidir: sermaye-doğa diyalektiğinde sermayeyi önceliklendirmekte, mevcut üretilmiş çevre/kaynak sorunlarının ekolojik ve toplumsal ciddiyetini takdir etmekte başarısızlıkla suçlanır. Kapitalizmin doğanın her yönünü belirlediğini ima ederken, kapitalizmin doğayı nasıl ürettiğine odaklanırken üretilmiş doğanın kapitalizmi nasıl etkilediğine daha az önem vermiştir. Doğayı insan ihtiyaçları ve mutluluğu için bir amaç olarak görmektedir. Doğanın kendi başına bir değeri olduğunu yadsımaktadır (ekokritik). Ayrıca maskulinist bir yaklaşımla kadının kapitalist toplumlardaki eşitsiz yerine kör bir bakışı sürdüren sosyal ve çevresel politikaları idame ettirmekle suçlanır. Doğaya dönüş mitini reddeder. Emek ve ekoloji sömürüsüne karşıdır, sistemin içinde değil dışında çözüm arar: sosyoekolojik sürdürülebilir bir geleceğin kapitalizmin dışında aranması gerektiğini öngörür.

Sonuç ve Değerlendirme

Sonuç olarak ciddi eleştiriler olsa da doğanın üretimi tezi, toplum-doğa ilişkisinin kapitalizm üzerinden işleyişini açıklamada önemli imkânlar ve açılımlar sunar. Sistemin, özellikle de günümüzde, insanları kapitalizmi doğal ve doğayı da sermaye olarak düşünmeye koşulladığı bir dünyada çevre politikası için farklı bir temel, gelecekteki doğaların nasıl üretileceğine ve insanlar ve insan dışı varlıklar için ne tür sonuçlar getireceğine odaklı bir temel arayışındadır. Doğanın üretildiği bir dünyada yaşamaya devam edeceksek bu sürece kimin katılıp kimin katılmadığını, bu sürecin kime hizmet ettiğini kime hizmet etmediğini ve bu soruların neden kapitalizm şartlarında çözülmesi gerektiğini sorgulamamız gerekir. Bu yaklaşımın verdiği en güçlü mesaj şudur: Çevre sorunları çevrenin kendi sorunu değil, toplumun sorunlarıdır ve eğer çevre sorunlarını çözmek istiyorsanız toplumsal sistemin önceliklerine meydan okumanız gerekir.

Doğa sermaye birikim mantığı tarafından, mübadele değeri ilişkisi üzerinden üretilir ve mekânın üretimi doğanın üretiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Ayrıca zaman ve ölçek de kapitalizm tarafından üretildiği gibi kentsel dönüşümden soylulaştırmaya, orman plantasyonlarından biyoçeşitliliğe, tohumdan doğal(?) gıdalara, çevresel korumadan geri dönüşüm endüstrilerine, küresel ısınmadan karbon piyasalarına, sürdürülebilir kalkınmadan yeşil aklamaya günümüz için doğanın kapitalist üretimi yadsınmaz bir hakikattir. Doğanın sömürsü kapitalizmle başlamamışsa bile, kapitalizm insanlık tarihinin bu döneminde bu sömürüyü derinleştirmiş, genelleştirmiş ve dramatik bir biçimde yoğunlaştırmıştır. “Kapitalist toplumlarda doğanın üretimi tesadüfi ve parçalı bir gerçeklikten toplumsal var oluşun sistemik bir koşuluna, yerel bir sıra dışılıktan küresel bir ihtirasa, bir birikim stratejisine dönüşmüştür” (Smith, 2007: 21-22). Son otuz yıllık neoliberal birikim stratejisinde bir yandan anaakım çevrecilik terbiye edilip uysallaştırılırken, doğa artık sadece yatay (hammadde arayışı, metalaştırma) değil, dikey (finansallaştırma, piyasalaştırma) olarak da üretilmektedir.

Doğanın üretimi tezine göre, kapitalizmin yeşillendirildiği günümüz koşullarında doğanın üretimi sadece yoğunlaşmamış aynı zamanda boyutları da katlanarak artmıştır. Ancak doğanın üretimi doğa üzerinde kontrol ile karıştırılmamalıdır. Asıl soru doğanın kontrol altına alınıp alınmadığı değil, doğayı nasıl ürettiğimiz ve doğanın üretimini kimin kontrol ettiği. Kapitalizmde değerli olanı insan ihtiyacı değil, piyasa; kullanım değeri değil, mübadele değeri ve kâr belirler. Üretim sürecinin ayrılmaz parçası olan atıkların, kirleticilerin asıl hedef olmaması gibi doğanın üretiminin çoğu, üretimin istenen hedefi değildir. Üretim süreci oldukça amaçlıdır, asıl amacı kullanım değeri değil, mübadele değeri açısından hesaplanan kârdır. Bu yüzden insan ile doğa arasındaki çatışmanın gerçek çözümü doğanın üretimi üzerindeki gerçek toplumsal kontrolün sağlanmasıdır. Nihai amaç toplumun üretim sürecinde ve dolayısıyla doğanın üretiminde kontrolü sağlaması, kapitalizmin ve mübadele değeri sistemi olan piyasanın toplum üzerindeki kontrolünün yıkılmasıdır. Asıl amaç kullanım değeri alanının kontrolünü ele geçirmektir. İnsan ihtiyaçlarına dar parasal çıkarlara göre işleyen piyasa mantığının değil, mübadele mantığına ve kâra göre değil, kullanım değerine göre insanların karar vermesi mücadelesidir. Kapitalizmde piyasanın karar verdiği ve doğal gösterdiği, toplum için gerekli ve değerli olanı belirlemenin toplumsal kontrolünü ele geçirme mücadelesi; doğanın üretildiği politikaların demokratikleştirilmesi, doğanın üretimi üzerindeki gerçekten insani toplumsal kontrolün ele geçirilmesi; emeğin ve doğanın sömürsüne son verilmesi ve insan doğa birliğinin yeniden kurulması mücadelesi.

Referanslar

- AKBULUT, Bengi ve Ayfer Bartu Candan (2014) “Bir-İki Ağacın Ötesinde: İstanbul’a Politik Ekoloji Çerçevesinden Bakmak” (haz.) Ayfer Bartu Candan, Cenk Özbay, **Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar**, İstanbul: Metis.
- AKSU, Cemil, Sinan Erensü ve Erdem Evren (2016) **Sudan Sebepler: Türkiye’de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ALKON, Alison Hope (2013) “The Socio-Nature of Local Organic Food” **Antipode**, 45: 3 s. 663-680.
- ARSEL, Murat (2012) “Environmental Studies in Turkey: Critical Perspectives in a Time of Neoliberal Developmentalism” **The Arab World Geographer** 15: 1, s. 72-81.
- BENTON, Ted (1989) “Marxism and Natural Limits: An Ecological Critique and Reconstruction” **New Left Review**, I:178, s. 51–86.
- BRAUN, Bruce (2009) “Nature” **A Companion to Environmental Geography** (der.) Noel Castree, David Demeritt, Diana Liverman ve Bruce Rhoads, Oxford: Blackwell.
- ____ (2006) “Towards a New Earth and a New Humanity: Nature, Ontology, Politics” **David Harvey: A Critical Reader** (der.) Noel Castree ve Derek Gregory, Oxford: Blackwell.
- BROCKINGTON, Dan, Rosaleen Duffy ve Jim Igoe (2008) **Nature Unbound: Conservation, Capitalism and the Future of Protected Areas**, London: Earthscan.
- BRYANT, Raymond L. ve Sinead Bailey (1997) **Third World Political Ecology**, London: Routledge.
- BRYANT, Raymond L. (der) (2015) **The International Handbook of Political Ecology**, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- CASTREE, Noel (2015) “Capitalism and the Marxist Critique of Political Ecology” Tom Perreault, Gavin Bridge ve James McCarthy **The Routledge Handbook Of Political Ecology**, Abingdon: Routledge.
- ____ (2003) “Production of Nature” **A Companion to Economic Geography** (der.) Eric Sheppard ve Trevor J. Barnes, Oxford: Blackwell Publishing.
- ____ (2001a) “Socializing Nature: Theory, Practice, and Politics”, Noel Castree ve Bruce Braun, (der.) **Social Nature: Theory, Practice and Politics**. Blackwell: London.
- ____ (2001b) “Marxism, Capitalism and the Production of Nature” Castree, Noel ve Braun, Bruce (der.) **Social Nature: Theory, Practice and Politics**. Blackwell: London.
- ____ (1995) “The Nature of Produced Nature: Materiality and Knowledge Construction in

- Marxism” **Antipode**, 27:1, s. 12-48
- CASTREE, Noel, Rob Kitchin ve Alisdair Rogers (2013) **A Dictionary of Human Geography**, Oxford: Oxford University Press.
- CASTREE, Noel, Neil M. Coe, Kevin Ward ve Michael Samers (2004) **Spaces of Work: Global Capitalism and the Geographies of Labour**, London: SAGE Publications.
- COHEN, Shaul E. (2004) **Planting Nature: Trees and the Manipulation of Environmental Stewardship in America**, Berkeley: University of California Press.
- ÇOBAN, Aykut, Fevzi Özlüer ve Sinan Erensü 2015 “Türkiye’de Doğanın Neoliberalleştirilmesi ve Bu Sürece Karşı Mücadeleler” Aykut Çoban (der.) **Yerel Yönetim Kent ve Ekoloji**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- EKERS, Michael ve Alex Loftus (2013) “Revitalizing the Production of Nature Thesis: A Gramscian Turn?” **Progress in Human Geography**, 37:2, s. 234-252
- EMPSON, Martin (2014) **Land and Labour: Marxism, Ecology and Human History**, London: Bookmarks Publications.
- ERENSÜ, Sinan, Ethemcan Turhan ,Fevzi Özlüer ve Arif Cem Gündoğan (2016) **İsyanın ve Umudun Dip Dalgası: Günümüz Türkiye’sinden Politik Ekoloji Tartışmaları**, Ankara: Tekin Yayınevi.
- FOSTER, John B. (2012) **Marksist Ekoloji**, (Çev. Şahan Yatarkalkmaz), İstanbul: Kalkedon.
- _____ (2008) **Savunmasız Gezegen: Çevrenin Ekonomik Tarihi**, (Çev. Hasan Ünder) Ankara: Epos Yayınları.
- GUTHMAN, Julie (2011) “Bodies and Accumulation: Revisiting Labour in the ‘Production of Nature” **New Political Economy**, 16:2, 233-238
- HARVEY, David (2014) **Seventeen Contradictions and the End of Capitalism**, New York: Oxford University Press.
- _____ (2011) **The Enigma of Capital and the Crises of Capitalism**. London: Profile.
- _____ (2006) **The Limits to Capital**, London: Verso.
- _____ (1996), **Justice, Nature and the Geography of Difference**, Oxford: Blackwell.
- _____ (1974) “Population, Resources, and the Ideology of Science” **Economic Geography**, 50:3, s. 256-277.
- HENDERSON, George (2009) “Marxist Political Economy and the Environment” **A Companion to Environmental Geography** (der.) Noel Castree, David Demeritt, Diana Liverman ve Bruce Rhoads, Oxford: Blackwell Publishing.

- HEYNEN, Nik, Maria Kaika ve Erik Swyngedouw, (2006) **In the Nature of Cities: Urban Political Ecology and the Politics of Urban Metabolism**, London: Routledge.
- HORUŞ, Mehmet (2009) “Türkiye Çevre Hareketi Halklaşırken”
<http://politeknik.org.tr/tuerkiye-cevre-hareketi-halklarken-mehmet-horu/> (Erişim Tarihi. 22.08.2016)
- LATOUR, Bruno (2005) **Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory**. Oxford: Oxford University Press.
- _____ (1987) **Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers Through Society**, Milton Keynes: Open University Press.
- LOFTUS, Alex (2012) **Everyday Environmentalism: Creating an Urban Political Ecology**, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- LEFEBVRE, Henri (2014) **Mekânın Üretimi**, (Çev. Işık Ergüden) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- MERCHANT, Carolyn (2005) **Radical Ecology: the Search for a Livable World**, New York: Routledge.
- MOORE, Jason W. (2015) **Capitalism in the Web of Life: Ecology and the Accumulation of Capital**, New York: Verso.
- _____ (2011) “Transcending the Metabolic Rift: a Theory of Crises in the Capitalist world-ecology”, **The Journal of Peasant Studies**, 38:1, s, 1-46.
- _____ (2003) The Modern World-System as Environmental History? Ecology and the Rise of Capitalism, **Theory and Society**, 32, s, 307-377.
- NEUMANN, Roderick P. (2014) **Making Political Ecology**, New York: Routledge.
- ÖZLÜER, Fevzi (2005) “Ekoloji Hareketleri Tarih Yapabilecek mi?”
<http://www.fevziozluer.av.tr/ekoloji-hareketleri-tarih-yapabilecek-mi/> (Erişim tarihi: 06.09.2016)
- PEPPER, David (1993) **Eco-Socialism: From Deep Ecology to Social Justice**, London: Routledge.
- PERREAULT, Tom, Gavin Bridge ve James McCarthy (2015) **The Routledge Handbook of Political Ecology**, Abingdon: Routledge.
- PHILLIPS, Martin (2008) “Uneven Development (1984): Neil Smith” **Key Texts in Human Geography**, (der.) Phil Hubbard, Rob Kitchin ve Gill Valentine, London: SAGE Publications.
- ROBBINS, Paul (2012) **Political Ecology: A Critical Introduction**, Malden: Blackwell Publishing.

- SCHMIDT, Alfred (1971) **The Concept of Nature in Marx**, (Translated by Ben Fowkes), London: NLB.
- SEVGİ, Orhan (2015) “Ecology Teriminin Türkçe Karşılıkları Üzerine Bir Değerlendirme” **Avrasya Terim Dergisi**, 3:1, 27 – 46.
- SMITH, Neil (2011) “Uneven Development Redux” **New Political Economy** 16, s. 261-65.
- _____ (2008) **Uneven Development; Nature, Capital, and the Production of Space**, London: University of Georgia Press.
- _____ (2007) “Nature as Accumulation Strategy” **Socialist Register**, 43, s. 16-36.
- _____ (1998) “Nature at the millennium” (der.) Bruce Braun ve Noel Castree **Remaking Reality** (London: Routledge) s. 271–285.
- _____ (1996) “The Production of Nature” (der.) J. Bird, B. Curtis, M. Mash, T. Putnam, G. Robertson ve L. Tickner, **FutureNatural**, London: Routledge, s. 35–54.
- SWYNGEDOUW, Erik (2010) “Apocalypse Forever? Post-political Populism and the Spectre of Climate Change” **Theory Culture Society**, 27:2-3, s. 213-232.
- _____ (2013) “The Non-political Politics of Climate Change” **ACME**, 12:1, s. 1-8.
- _____ (2004) **Social Power and the Urbanization of Water: Flows of Power**, New York: Oxford University Press,